

Sami
Frashëri
VEPORA

BIBLIOTEKA

854-82

F 86

4

RRINDJA

Biblioteka RILINDJA

Redaktor

Nazmi Rrahmani

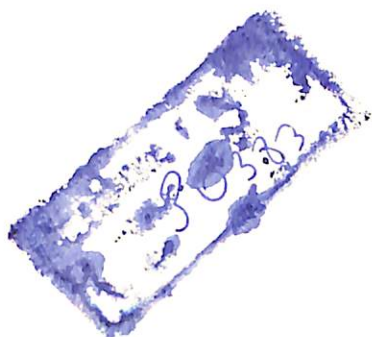
814-82

F 86

Zija Xholi

SAMI FRASHËRI

Monografi

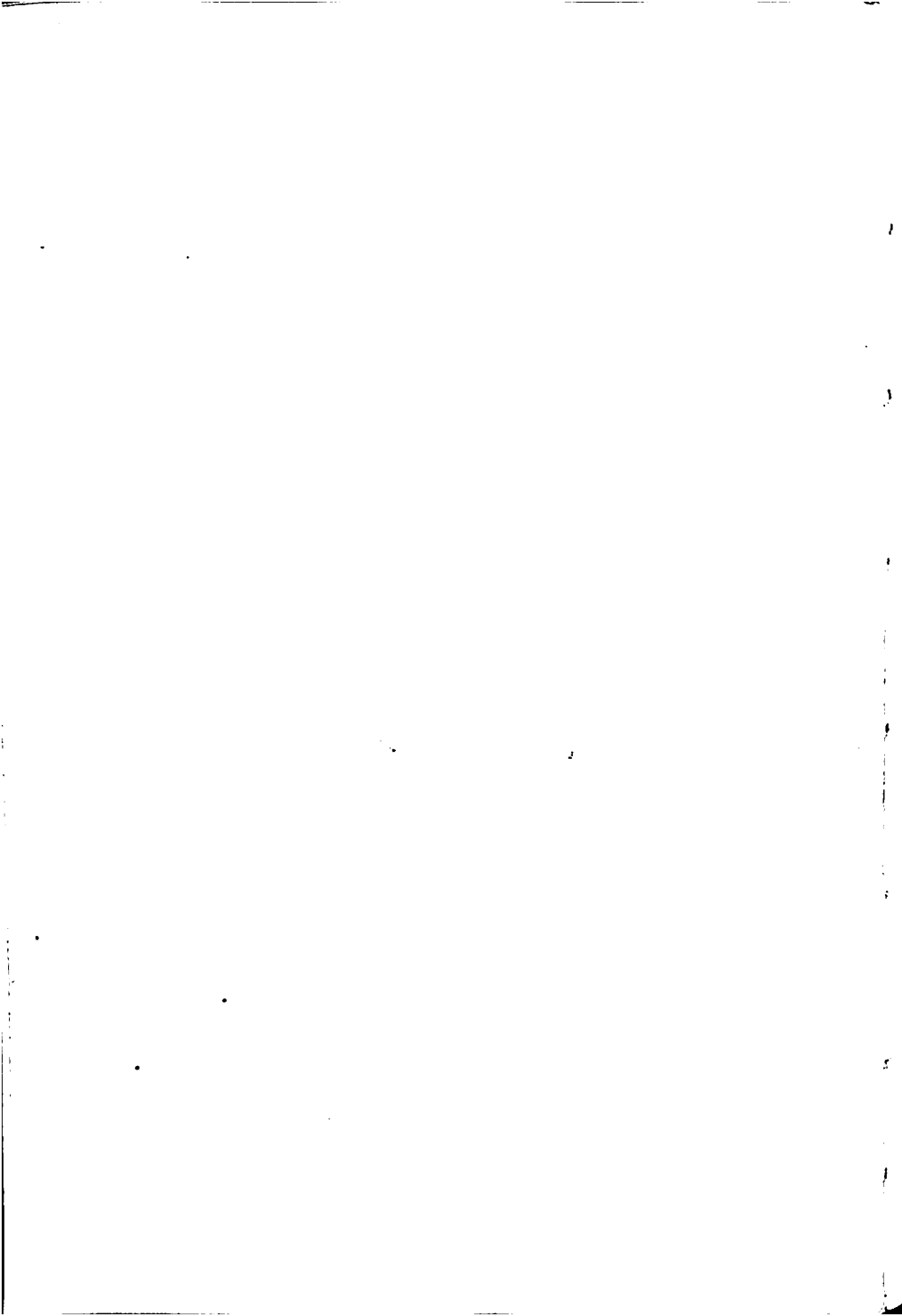

RILINDJA

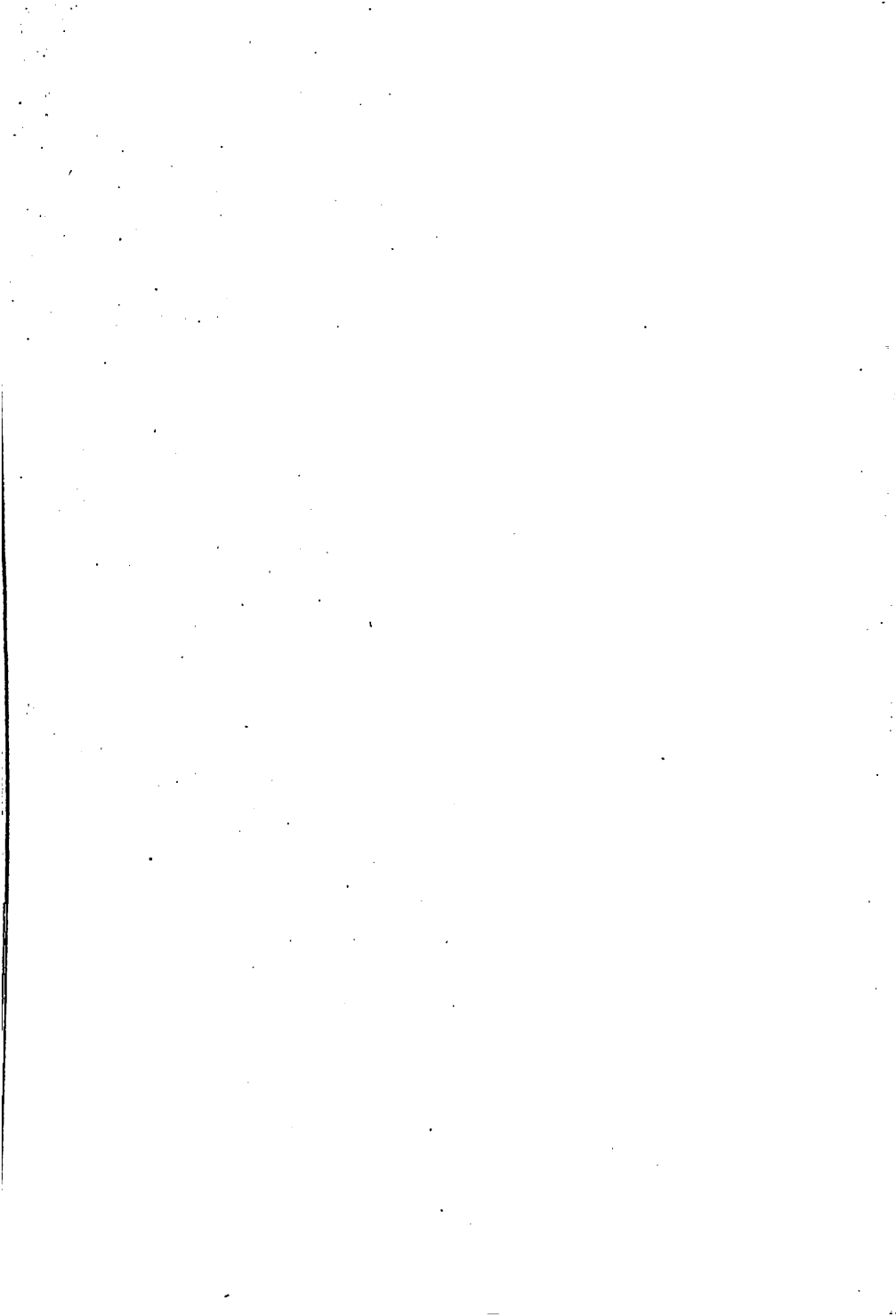
Redaksia e botimeve

Prishtinë

1978

PARATHËNIE

Kanë kaluar 74 vjet nga ajo ditë vere, (18 qershor 1904), kur Sami Frashëri mbylli sytë përgjithnjë në Stamboll, qytet i cili për dekada të tëra u bë qendra e betejave të tij politike dhe ideologjike, shpesh dhe ajo e mundimeve dhe e ndjekjeve të tij nga sulltan Abdyl Hamiti II dhe pushteti i tij i egër dhe gjakatar.

Gjatë 74 vjetëve të kaluar nga vdekja e Samiut, a është shkruar dhe thënë gjithçka që duhej për jetën dhe veprën e tij? Kësaj pyetje, me keqardhje, nuk mund t'i jepet një përgjigje plotësisht pozitive. Për Samiun mbetet akoma shumë për të shkruar e për të thënë. Bile për të do të ketë gjithnjë diçka të panjohur për t'u zbuluar, diçka të re për t'i shtuar, aq e rëndësishme është vepra e tij për historinë e Shqipërisë dhe kulturën shqiptare, aq monumentale është ajo për historinë e Turqisë dhe kulturën turke.

Gjithë jeta e ndërgjegjshme e Samiut ka qenë jeta e një studiuesi dhe shkrimtari që nuk ka njohur as pushim, as lodhje. Për Samiun vlejnë po ato fjalë që ai vetë thoshte për Hoxhë Tahsinin: libri nuk i hiqej nga dora, leximin e pushonte vetëm kur mësonte të tjerët dhe, do të shtonim ne për Samiun, kur shkruante vetë apo merrej me veprimtari patriotike, sepse Samiu, si të gjithë mendimtarët e Rilindjes sonë Kombëtare, ishte njeri i mendimit dhe i vep-

rimit. Që nga viti 1872, kur filloi të shkruajë, dhe derisa vdiq, gjatë 32 vjetëve, Samiu botoi 6 vepra në gjuhën shqipe midis të cilave „Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhet”, mbi 60 vepra në gjuhën turke dhe arabe midis të cilave „Fjalorin e përgjithshëm të historisë e të gjeografisë” në 6 vëllime.

Në veprën në gjuhën shqipe ai nuk la pa prekur asnjë ide apo problem që kishte të bënte me lëvizjen çlirimtare shqiptare. Kurse në veprën në gjuhën turke gati nuk la fushë të diturisë pa prekur dhe pa thënë në secilën prej tyre një fjalë të mençur, një ide të re e përparimtare.

Pasuria e jashtëzakonshme e veprës së Samiut flet për talentin e tij, por dhe për intensitetin me të cilin ai ka punuar. Ai punoi me ngut, nxitonte të botonte, mbase, sepse e ndiente se nuk kishte shumë për të jetuar, apo sepse kishte shumë për të thënë apo, që na duket më afër të vërtetës, sepse Atdheu i tij Shqipëria dhe shoqëria në të cilën jetonte kishte plot probleme që kërkonin zgjidhje, bile zgjidhje urgjente.

A u t o r i

I. SAMI FRASHËRI — FIGURË QENDRORE E RILINDJES KOMBËTARE SHQIPTARE

Sami Frashëri është një fenomen i shkëlqyer i kulturës sonë, një nga figurat më përfaqësuese të mendimit e të veprimit patriotik çlirimtar shqiptar. Me personalitetin e tij të fuqishëm, me veprën e tij të gjerë ai zuri një vend aq të rëndësishëm në Rilindjen Kombëtare Shqiptare saqë edhe sot nuk mund të kuptohet dhe të studiohet ajo drejt në tërësinë e saj pa iu drejtuar veprës, mendimeve dhe qëndrimeve të Samiut.

Në qoftë se edhe sot idetë dhe qëndrimet e Samiut ruajnë rolin e kriterit, kjo është prova më e mirë e drejtësisë dhe e saktësisë së tyre. Koha, ky gjykatës i rreptë dhe i paanshëm i punëve dhe i veprave të njerëzve, ruan dhe mbron vetëm ato ide e qëndrime që kanë shprehur interesat jetike të popullit dhe kanë ditur t'i tregojnë atij rrugën e lirisë, drejtësisë, progresit social në periudha të caktuara.

Samiu jetoi pak, gjithsej 54 vjet, që nga 1 qershori 1850, kur lindi në Frashër dhe deri më 18 qershor 1904, kur vdiq në Stamboll. Në rrugën e jetës së tij dallohen tre vendbanime, që koincidojnë dhe me tri etapa të formimit të tij: Frashëri, vendlindja, një fshat i madh në juglindje të Shqipërisë, Janina — qendër vilajeti dhe Stambolli — kryeqyteti i perandorisë Osmane.

Frashëri është feminija e Samiut, janë elementet e para të dijes, të marra në fshatin e lindjes, është dashuria për atdheun dhe popullin e vet që do të bëhet ndjenja e cila do ta mbajë të pushtuar për të gjithë jetën, ideja që do të mbizotërojë të gjithë botëkuptimin dhe veprimarinë e tij. Kur ishte femijë ai largohet nga Frashëri (pa e ditur se largohet për gjithnjë) dhe merr rrugën e Janinës, ku u vendos familja pas vdekjes së babait të tyre, Halid Frashërit.

Janina është rinia e Samiut, janë themelet e formimit të tij intelektual, një formim më tepër në frymën evropiane sa në atë turko-arabe, i marrë në gjimnazin „Zosimea” të qytetit, të cilin e mbaroi më 1871. Në autobiografinë e tij Samiu shprehet me entuziazëm për lëndët që mësoheshin në „Zosimea” dhe për metodat e mësimi që përdorëshin atje: „Ishte me 8 vjet, — shkruan Samiu, — e mbarova në 7 dhe mësova: greqishten, greqishten e vjetër, frengjishten, italishten, historinë, gjeografinë, shkencat matematike, kozmografinë, fizikën, kiminë, historinë e natyrës, anatominë.” Po t’u shtohen këtyre diturive njohja e gjuhëve turqisht dhe arabisht, mësimin e të cilave e kishte filluar qysh në fshat, po të kujtohen dhe notat „shumë mirë”, me të cilat janë vlerësuar dijet e tij në dëftesat e shkollës, që ruhen dhe sot atëherë kuptohet se ç’dije mori Samiu në të ri të tij, sa të mëdha ishin aftësitë e tij intelektuale.

Formimi arsimor nuk është i vetmi që mori Samiu në Janinë. Ai mori atje dhe një formim politik në thelbin e tij patriotik, liridashës, antiperandorak. Për disa arsye Janina e luajti këtë rol të shkollës politike. Së pari, me të kaluarën e saj historike jo të largët. Janina, si kryeqendër e pashallëkut të Ali Pashës, ishte simbol i rezistencës dhe i orvatjeve të një shqiptari për t’u shkëputur nga Porta e Lartë. Së dyti, me përbërjen e popullsisë së saj, Janina ishte një përzierje popullsisish shqiptare, greke, vllahe mbi të cilët qëndronte një zgjedhë e vetme, zgjedha osmane.